

Іронія ў рамане У. Караткевіча “Чорны замак альшанскі”: функцыянальны аспект

М.Э. Шаплыка, I курс, філалагічны факультэт,
нав. кір. – к.ф.н., дац. Н.В. Заяц

Пачынальнік гістарычнага жанру ў сучаснай беларускай літаратуры У. Караткевіч яшчэ змалку цікавіўся мінулым роднага краю. На пытанне анкеты Т. Шамякінай, што з уражанняў дзяцінства найбольш спрыяла развіццю яго таленту, пісьменнік адказаў: “Што спрыяла? Зноў жа асяроддзе. Сваякі (і на суседзяў шанцавала) былі людзі спявучыя, вельмі музычныя, многія з добрымі галасамі, з апавядальным талентам (здзіўляюся, чаму не стаў прафесійным спеваком бацька, пісьменнікамі – дзядзькі, асабліва адзін). Усе з гумарам і схільнасцю да іроніі (у тым ліку да самаіроніі)” [3]. У многіх творах У. Караткевіч выявіў атрыманае ў спадчыну ад сваякоў адчуванне гумару, уменне тонка іранізаваць над чалавечымі заганамі, над самім сабой.

Нават у такім “сур’ёзным” паводле праблематыкі мастацкім тэксце, як “Чорны замак Альшанскі”, знайшлося месца іроніі. Падзеі ў рамане разгортваюцца на працягу XVII–XX стагоддзяў. Галоўны герой Антон Косміч, спецыяліст па сярэдневяковай гісторыі, раскрывае злачынствы чатырохсотгадовай даўнасці, апошняй вайны і сучаснай яму рэчаіснасці (знаходзіць забойцу Ганны Альшанскай і яе каханага Валужыніча, Мар’яна Пташынскага, Людвіка Лапатухі і іншых сумленных людзей; адказвае на пытанні, куды зніклі фамільныя скробы і што адбывалася ў замку ў гады вайны). Аднак у любых абставінах герой не страчвае адчування іранічнага погляду на свет і сябе ў свеце.

Само слова іронія паходзіць са стражытнагрэчаскай мовы і ў перакладзе азначае “прытворства”, “насмешка”. Як адзначае В. Рагойша, іронія “выкарыстоўваецца ў многіх жанрах вуснай народнай творчасці – прыказках і прыпаўках, загадках, анекдотах, устойлівых вобразных параўнаннях, прыказках і інш.” [4, с. 142]. У творах мастацкай літаратуры іронія можа мець значэнне не толькі тропы, але і своеасаблівага мастацкага прынцыпу асэнсавання рэчаіснасці, асмяяння чаго ці каго-небудзь. Менавіта як мастацкі прынцып іронія актуалізуецца ў рамане У. Караткевіча “Чорны замак Альшанскі”. Пісьменнік вельмі часта выкарыстоўвае яе для характарыстыкі, а дакладней, самахарактарыстыкі, галоўнага героя. Аўтар “перадае” слова свайму персанажу, што дае магчымаць атрымаць інфармацыю не толькі факталагічнага парадку (хто гэты герой, чым займаецца і да т.п.), але і псіхалагічнага. Так, у пачатку твора галоўны герой Антон Косміч іранізуе над самім сабой і на над тымі абставінамі, у якіх ён апынуўся: “З чаго мне пачаць? З таго прадвесня, калі за акном было сутонне і мокры снег? А што вам да леташняга снегу й сутоння? Пачаць з таго, хто я такі? А што вам, урэшце, да мяне, звычайнага чалавека ў вялізным горадзе? І нашто вам мая самахарактарыстыка? Адразу браць быка за рогі і расказваць? А якое я маю права на вашу ўвагу? Тое права, што вы заплацілі грошы? Дык мала за якія паршывыя гісторыі людзі плацяць тыя грошы” [2, с. 198]. У. Караткевіч дае магчымасць герою выявіць пачуццё іроніі ў шматлікіх

маналогах і дыялогах: “Але я ніколі не быў Галілеем і ніколі не буду Кеплерам, ды і дзе ўзяць цярплівасі на два гады падстановак і варыянтаў, каб пасля зведаць цікавы факт, што ў жонкі такога і такога ногі крывыя і валасатыя. Таму я падумаў, што ўмяцінкі могуць быць і на іншых аркушах і што я іх проста не заўважыў” [2, с. 268]; “І я чытаў, і ўсё гэта гучала, як у звар’яцелага рабіна, што чытае беларускую кнігу на яўрэйскі манер, з канца” [2, с. 276]. З маналогаў Косміч паўстае чалавекам здольным адэкватна ацэньваць сябе і свае магчымасці, цявроза глядзець на сябе і рабіць правільныя высновы.

Іронія – адна з адзнак стылю пісьменніка – у “Чорным замку Альшанскім” знаходзіць адмысловае ўвасабленне. Яна праяўляецца не толькі ў “самахарактарыстыках” персанажа, але і ў самахарактарыстыцы аўтара. Так, у творы ёсць эпізод, дзе пераплятаюцца мастацкі вымысел і рэальнасць: Антон Косміч дае ацэнку У. Караткевічу. Як заўважае Я. Гарадніцкі, “прыём гэты рэдка сустракаецца ў літаратурнай практыцы і на-свойму ўнікальны, добра выяўляе творчую раскаванасць пісьменніка, свабоду самавыражэння, калі да звыклай для яго стылю іроніі дадаецца яшчэ і самаіронія” [1, с. 134]. Антон Косміч у размове з новымі сябрамі пераходзіць да абмеркавання літаратараў і, у прыватнасці, адной асобы, да якой Косміч “ставіцца цярпіма”: “– Ну а гэты... Караткевіч? – спытаў Шаблыка. – А нішто сабе. Толькі чумавы нейкі, дурашны. Легай рукой правае вуха цераз галаву чухае... Ніколі не ведаеш, чаго ад яго чакаць” [2, с. 373]. У падобнай іранічна-жартаўлівай форме пісьменнік выяўляе погляд на сябе самога, а таксама паказвае сваё стаўленне да літаратурнай творчасці, якая паўстае не пакутлівымі пошукамі натхнення, як гэта здараецца, а займальнай і досыць вясёлай гульні.

У рамане “Чорны замак Альшанскі” іронія выконвае наступныя функцыі: 1) служыць слясам самахарактарыстыкі галоўнага героя (праз маналогі і дыялогі); 2) выкарыстоўваецца для самахарактарыстыкі аўтара (вуснамі персанажаў), што з’яўляецца новым для беларускай літаратуры прыёмам. Уласцівыя пісьменніцкай манеры У. Караткевіча іронія і самаіронія, такім чынам, у гэтым творы знайшлі нечаканае і неардынарнае мастацкае ўвасабленне.

Літаратура

1. Гарадніцкі, Я. *Ut pictura poesis* / Я. Гарадніцкі // *Полымя*. – 2010. – № 11. – С. 134–139.
2. Караткевіч, У. *Збор твораў* : у 8 т. / У. Караткевіч. – Мінск : Маст. літ., 1987–1991. – Т. 7 : *Дзікае паляванне караля Стаха* : апавесць; *Чорны замак Альшанскі* : раман / У. Караткевіч. – Мінск, 1990 – 572 с.
3. Караткевіч, У. *Самая цікавая навука – жыццё* (адказы на пытанні анкеты Т. Шамякінай) / У. Караткевіч // *Уладзімір Караткевіч* [Электронны рэсурс]. – Рэжым доступу: <http://karatkevi.ch/biblio/bel/interview/samaja-sikavaia-navuka-zhussjo.html>. – Дата доступу : 15.03.2016.
4. Рагойша, В. *Тэорыя літаратуры ў тэрмах* : дапам. / В. Рагойша. – Мінск : Беларус. Энцыклапедыя, 2001. – 384 с.